

Kauno bendrojo lavinimo mokyklų mokinių požiūrio atotrūkis vertinant savo ir kitų alkoholio vartojimą

ILONA TAMUTIENĖ, ERNESTA VIŠOCKYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Viešojo administravimo katedra, Daukanto g. 28-200, LT-44246, Kaunas

El. paštas: itamutiene@yahoo.co.uk; ernestavs@yahoo.com

Straipsnio tikslas – atskleisti socialinių normų poveikį jaunimo alkoholio vartojimo įpročiams. Pateikiamas teorinis socialinių normų veikimo mechanizmas, kuriuo remiantis analizuojami Kauno miesto mokyklų moksleivių 2008 m. apklausos duomenys. Tyrimo rezultatai patvirtino socialinių normų priegos pagrindinius teiginius apie atotrūkį tarp *savo* ir *kitų* bendraamžių socialinių normų suvokimo. Atotrūkis pasireiškia, kai dideliais kiekiais ir dažnai alkoholi vartojantys paaugliai mano, kad ir kiti bendraamžiai vartoja tiek daug alkoholio. Kitas galimas atotrūkio pasireiškimo būdas – mokinių suvokimas, kad kiti vartoja didesnę alkoholio kiekį nei jie patys asmeniškai. Tiek vienu, tiek ir antru suvokimo atveju mokinių socialinių normų mechanizmas lemia normatyvinę socialinę elgesį, skatinantį alkoholio vartojimą, ir užkerta kelią sveikam gyvenimo būdui. Straipsnio pabaigoje rekomenduojama Lietuvoje taikyti alkoholio prevenciją pagal socialinių normų korekcijos metodą.

Raktažodžiai: alkoholis, socialinės normos, pliuralistinis ignoravimas, netikras konsensusas, netikras unikalumas

---

ĮVADAS

A. Zaborskis, N. Žemaitienė, L. Šumskas, V. Grabauskas, A. Veryga ir R. Petkevičius (2008), tyrinėję Lietuvos moksleivių alkoholio vartojimo kaitą 1994–2006 m., konstatavo, kad išgėrinėjimas ir svaiginimasis alkoholiniais gėrimais tyrinētu laikotarpiu labai išplito. Autoriai pabrėžė, kad vis dažniau alkoholinius gėrimus vartoja jaunesni moksleiviai. Ankstyvo alkoholio vartojimo problemą patvirtina I. Lenčiauskienės (2006) ir A. Zaborskio (2007) tyrimo duomenys: 43,8 % penkiolikmečių jau reguliariai vartoja alkoholi, 76,9 % penkiolikmečių ir 44,8 % trylikamečių yra buvę apsvaigę nuo alkoholinių gėrimų. Ypač sparčiai didėja penkiolikmečių mergaičių, vartojančių alkoholinius gėrimus, skaičius, kuris 2006 m. beveik pasiekė bendraamžių girtaujančių berniukų procentą: mergaičių – 50,3 %, berniukų – 56,8 % (Zaborskis ir kt. 2008). Remiantis „Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo projekto Europos mokyklose“ (angl. ESPAD) duomenimis, pastebima, kad nuo 1995 m. iki 2007 m. didėjo ir besaikis alkoholio vartojimas*. 1995–2007 m. apklausiant paauglius per paskutiniąsias 30 dienų *besaikiai gėrė* 38–42 % moksleivių (ESPAD 2007). Pastaraisiais metais Lietuvos moksleiviai, lyginant su kitų šalių bendraamžiais, yra tarp labiausiai piktnaudžiaujančių alkoholiniais gėrimais jaunuolių (Zaborskis ir kt. 2008).

---

* Besaikiu gėrimu vadinamas toks alkoholio vartojimas, kai vienas po kito iš eilės geriama penki ar daugiau alaus buteliai, penkios ar daugiau taurės vyno, penkios ar daugiau taurėlės stipraus alkoholinio gėrimo ar penkios ar daugiau taurės kokteilio (Davidavičienė 2004).

Mokslinėje literatūroje išskiriamos įvairios alkoholio vartojimo priežastys: liberali alkoholio kontrolės politika, paveldimumas, kultūriniai veiksniai ir kt. (Anderson ir Baumberg 2006). Mokslininkų teigimu, ypatingas vaidmuo bendraamžių grupėje tenka socialinėms normoms (Neighbors 2007). Lietuvoje iki šiol nebuvo plačiai tyrinėtas socialinių normų poveikis jaunuolių sprendimams vartoti alkoholį. Tyrimai rodo, kad asmenys dažnai pervertina socialines normas grupės narių ar bendruomenės atžvilgiu (Perkins, Berkowitz 1986). *Savo* ir *kitų* socialinių normų suvokimas skatina individų apsisprendimą grupės akivaizdoje. Problema išryškėja, kai pasireiškia didelis atotrūkis tarp *savo* ir *kitų* socialinių normų suvokimo (angl. *misperceptions*). Pervertindami *kitų* vartojamo alkoholio kiekį, mokiniai, nors ir nenori arba ketina labai mažai vartoti alkoholio, dėl paastrėjusios vidinės įtampos (tariamų lūkesčių individo atžvilgiu, arba vadinamųjų įsakomųjų socialinių normų) elgsis taip, kaip, jų nuomone, iš jų tikėtis *kiti* (Rimal, Real 2008).

Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje neatlikta atotrūkio tarp *savo* ir *kitų* suvokiamų socialinių normų analizė, o jaunimo alkoholio vartojimas ryškiai auga, šio straipsnio tikslas yra nustatyti atotrūkio tarp *savo* ir *kitų* socialinių normų suvokimo mastą bendrojo lavinimo mokyklose bei pasiūlyti alkoholio vartojimo prevenciją, pasirenkant teoretikų ir praktikų pozityviai vertinamą socialinių normų korekcijos metodą.

Straipsnyje remiamasi 2008 m. balandžio, gegužės mėnesiais atliktos Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių apklausos rezultatais. Siekiama nustatyti alkoholio vartojimo dažnį, kiekį ir tipą, taip pat ištirti individų požiūrį į *savo* ir *kitus* bendraamžius. Tyrime dalyvavo šešių bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviai, kurie atrinkti patogumo principu, t. y. pasirenkamos vyresnių moksleivių klasės. Iš viso tyrime dalyvavo 1010 moksleivių iš Santaros gimnazijos, Rasos gimnazijos, V. Kuprevičiaus ir Petrašiūnų bei Šilainių vidurinių mokyklų. Tarp respondentų buvo 44 % vaikinių ir 56 % merginų. Apklaustųjų amžius svyravo nuo 13 iki 19 m., tačiau 80 % tiriamųjų (15–17 metų) mokėsi 9–11 klasėse. Statistinė duomenų analizė atlikta SPSS 13 taikant aprašomąją statistiką, „chi“ kvadrato kriterijų bei Spearmano, Pearsono koreliacijos koeficientus, kai $p < 0,01$.

PLIURALISTINIS IGNORAVIMAS, NETIKRAS KONSENSUSAS, NETIKRAS UNIKALUMAS

Socialinės normos yra galinga varomoji jėga, lemianti individo elgesį. Neighbors su kolegomis (2007) atlikto tyrimo duomenys patvirtina, kad asmeninis suvokimas apie bendraamžių vartojamo alkoholio kiekį yra pagrindinis indikatorius, skatinantis studentus vartoti alkoholį, lyginant su kitais motyvais (tėvų įtaka, moralė ir pan.). Socialinių normų tyrėjai (Berkowitz 2005; Cialdini 1990; Rimal, Real 2008 ir kt.) išskiria *aprašomąsias* (angl. *descriptive*) ir *įsakomąsias* (angl. *injunctive*) socialines normas bei aprašo jų poveikį individų priimamiems sprendimams. Aprašomosios socialinės normos rodo individo įsitikinimą, t. y. tariamas socialines normas, pagal kurias jis sprendžia apie *kitų* elgesį. Įsakomosios normos apima individo įsitikinimą apie grupės ar kitų jam svarbių asmenų lūkesčius jo atžvilgiu, kuriuos jis nori pateisinti. Kai su *kitais* susijusios socialinės normos yra pervertinamos, tariami lūkesčiai neatitinka tikrovės ir tam tikrais atvejais (alkoholio vartojimas, rūkymas, smurtinis vyriškumo demonstravimas ir pan.) yra žalingi individui, grupei ar visuomenei. Berkowitz (2005) išskiria tris socialinių normų atotrūkio, vertinant *savo* ir *kitus* (angl. *misperception*), raiškos tipus: *pliuralistinis ignoravimas* (angl. *plurialistic ignorance*), *netikras konsensusas* (angl. *false consensus*) ir *netikras unikalumas* (angl. *false uniqueness*).

Pliuralistinio ignoravimo atveju individas mano, kad *kiti* elgiasi ir mąsto skirtingai nei jis, tačiau dauguma *kitų* analogiškai suvokia *savo* ir *kitus*. Pavyzdžiui, daugelis moksleivių vartoja

alkoholinius gėrimus retai ar visiškai nevartoja, tačiau apie kitus moksleivius yra susidarę klaidingą nuomonę, kad jie dažnai ir daug vartoja alkoholio. Toks socialinių normų suvokimas yra galinga jėga, veikianti individo asmeninį mąstymą ir jausmus, ypač norą integruotis, būti kaip *kiti* grupės nariai. Pluralistinis ignoravimas skatina dažnesnį ir gausesnį alkoholio vartojimą. Sociologiniai tyrimai išryškina situaciją (išsklaido mitą) ir sudaro galimybę praktiškai taikyti socialinių normų intervencijos strategiją, koreguojant pluralistinį ignoravimą. Daugumos grupei paskelbiama, kad jų suvokimas ir elgesys atspindi sveikesnį gyvenimo būdą. Ši informacija mažina atotrūkį tarp *savęs* ir *kitų* vertinimo ir skatina pasirinkti tokį elgesį, kuris atitinka jų mąstymą ir jausmus bei padeda išvengti baimės būti atstumtam (Berkowitz 2005).

Netikras konsensusas pasireiškia individo tikėjimu, kad *kiti* mąsto ir elgiasi kaip ir jis, nors taip nėra. Nesaikingai girtaujantys gali manyti, kad ir *kiti* alkoholi vartoja nesaikingai. Šis suvokimas lemia problemiško elgesio ar požiūrio asmeninį neigimą. Kitaip tariant, jaunuolis neigia faktą, kad jo požiūris ar elgesys yra problemiškas ir neįprastas daugumai. Taip yra skatinama alkoholio vartojimo asmeninė motyvacija ir pasiteisinimas. Tyrimai rodo, kad būtent tie individai, kurie pervertina kitų alkoholio vartojimą, patys dažnai ir daug jo vartoja (Bosari, Carey 2001; Kypri, Langley 2003; McAlaney, McMahon 2007; Perkins 2007). Kaip pažymi Berkowitz (2005), dideliais kiekiais alkoholi vartojantys jaunuoliai yra linkę kalbėti grupės vardu, manydami, kad grupė mąsto ir elgiasi kaip ir jie. Berkowitz (2005) akcentuoja, kad netikro konsensuso ir pluralistinio ignoravimo kombinacija jaunuoliams pasireiškia ypatingu skatinamuoju alkoholio vartojimo poveikiu. Tokioje grupėje žalingo alkoholio vartojimo subkultūra yra palaikoma daugumos pluralistiniu ignoravimu, t. y. izoliuojant „tylinčią daugumą“. Taip susiformuoja situacija, kurioje individai, manantys, kad jų pozicija nėra palaikoma (net jeigu jie sudaro daugumą), nutyla ir sukuria palaikymą mažumai. Sociologinių tyrimų dėka galima demaskuoti netikrą konsensusą ir stiprinti sveiką gyvenimo būdą pasirenkančiųjų pozicijas (Berkowitz 2005; Rimal & Real 2007).

Netikras unikalumas pasireiškia individo, priklausančio mažumos grupei, manymu, kad jo mąstymas ir elgesys labai stipriai skiriasi nuo *kitų*, t. y. tų, kurie sudaro daugumą ar priklauso daugumos grupei. Kaip teigia Berkowitz (2005), šis socialinių normų suvokimas labiausiai būdingas abstinencijoms. Abstinencija pasišalina iš bendruomenės, nes mano ją esant labiau orientuotą į žalingą alkoholio vartojimą, negu yra iš tikrųjų. Socialinių normų atotrūkio vertinant *save* ir *kitus* atskleidimas padėtų abstinencijoms suvokti, kad *kiti* nėra taip toli nuo jų, ir padėtų jiems integruotis į bendruomenę.

Socialinių normų korekcijos modelio taikymas ir jo perspektyvos. Berkowitz teigimu, norint efektyviai pritaikyti socialinių normų korekcijos modelį, svarbu atsakyti į keletą esminių klausimų: kokie egzistuoja socialinių normų atotrūkio tipai vertinant *save* ir *kitus*, koks yra atotrūkio poveikis individams ir grupėms, ar grupėse asmenis veikia *kitų* narių elgesys, koks yra galimas šių suvokimų poveikis (Berkowitz 2005). Atsakymus į šiuos klausimus galima pavadinti Perkins įvardytu socialinių normų prevencinio modelio pradiniu etapu (angl. *Baseline*), kai, remiantis empiriniais tyrimais, nustatoma, kaip suvokiamos socialinės normos tarp *savęs* ir *kitų* (Perkins 2003). Atsižvelgiant į analizės duomenis, pateikiama informacija, paremta apibendrinančiomis *savo*, o ne *kitų bendraamžių* socialinėmis normomis. Toks viešo diskurso kūrimas, pagal Perkins modelį, priskiriamas antram – intervencijos – etapui. Kaip rodo moksliniai tyrimai, socialinių normų strategijos įgyvendinimas duoda teigiamų rezultatų. Fabiano (2003) pabrėžia, kad dvejus metus vykdamas socialinio marketingo kampaniją, besaikiai alkoholi vartojančio jaunimo Vakarų Vašingtono universitete sumažėjo net 20 %. Foss su kolegomis (2003) Šiaurės Karolinos universitete vykdoma socialinių normų marketingo

kampanija po penkerių metų bendrą alkoholio vartojimą sumažino 29 %. Bauerle, Burwell ir Turner (2002) Virdžinijos universitete sukūrė tikslingą socialinių normų marketingo kampaniją pirmo kurso studentams, kurios metu kabino plakatus ant vonios kambario pertvarų. Tyrimo rezultatai rodo, kad per trejus metus alkoholio vartojimas per savaitę sumažėjo nuo 3 iki 1, o abstinentų padaugėjo nuo 35 % iki 49 % (Berkowitz 2005). Rajiv N. Rimal ir Kevin Real pabrėžia Amerikos Nacionalinės konferencijos vaidmenį (angl. *National Conference on the Social Norms Model*): konferencija vienija šalies tyrėjus ir pedagogus, kurie dalijasi normomis paremtų strategijų taikymo patirtimi.

Atliktos studijos ir tyrimai liudija sėkmingą šios programos taikymą mažinant atotrūkį tarp *savo ir kitų* supratimo apie socialines normas ir teigiamai paveikti jų elgesį. Mokslininkai ir tyrėjai (Fabiano 2003; Foss ir kt. 2003; Bauerle, Burwell, Turner 2002; Rimal, Real 2005; Lewis, Neighbors 2006; Bewick ir kt. 2008) patvirtino šios strategijos efektyvumą. Rezultatai teikia svarių įrodymų, kad socialinių normų korekcijos metodas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė sumažinant alkoholio vartojimą arba skatinant saikingą vartojimą. Prevencinė intervencija gali būti įtraukiama kuriant bendrąsias lavinimo programas ir derinama su kitomis prevencinėmis programomis.

KAUNO MIESTO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLŲ MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIO Į ALKOHOLIO VARTOJIMĄ ANALIZĖ

Alkoholio vartojimo dažnis ir su tuo susijusios problemos. Kauno bendrojo lavinimo moksleivių požiūriu į alkoholio vartojimą tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus skirtumus tarp alkoholio vartojimo dažnio ir moksleivių lyties (1 lentelė). Tyrime dalyvavusių jaunuolių dauguma paskutinį mėnesį alkoholio nevartojo arba vartojo iki trijų kartų. Nevartojančių merginų buvo dvigubai daugiau negu tų, kurios dažnai vartojo alkoholį. Vaikinių atveju priešingai: tarp jų daugiau asmenų, per pastarąjį mėnesį alkoholį vartojusių keturis ir daugiau kartų, negu visai nevartojusių.

1 lentelė. KAUNO BENDROJO LAVINIMO MOKSLEIVIŲ ALKOHOLIO VARTOJIMO DAŽNIS PASTARĄJĮ MĖNESĮ

Lytis	Pastarąjį mėnesį nevartojo alkoholio	Pastarąjį mėnesį alkoholį vartojo 1–3 kartus	Pastarąjį mėnesį alkoholį vartojo 4 ir daugiau kartų
Vaikinai	24 %	45 %	31 %
Merginos	32 %	53 %	15 %

Įvertinus alkoholio vartojimo problemas ir vartojimo dažnio koreliaciją, nustatyta, kad dažnėjant alkoholio vartojimui, ryškėja mokyklos nelankymo tendencija (Spearmano koreliacijos koeficientas 0,353, $p < 0,01$).

Vaikinų ir merginų vartojamo alkoholio rodikliai (respondentai nurodė, kiek vakarėlio metu jie suvartoja alkoholio) leidžia konstatuoti nesaikingą (4 ir daugiau gėrimų iš eilės) alkoholio vartojimą: alų nesaikingai vartoja net 46 % vaikinių ir 5 % merginų, degtinę – 42 % vaikinių ir 18 % merginų, sidrą – 8 % vaikinių ir 9 % merginų.

Pastebima koreliacija tarp alkoholio vartojimo dažnio ir kiekio. Pearsono ir Spearmano koreliacijos alaus ir degtinės vartojimo atveju yra vidutinio stiprumo, o alkoholinių kokteilių vartojimo atveju – silpnos (2 lentelė). Galima teigti, kad dažnėjant alkoholio vartojimui, ypač alaus ir degtinės, didėja suvartojamo alkoholio kiekis vieno vakarėlio metu arba, didėjant suvartojamo alkoholio kiekiui, dažnėja ir alkoholio vartojimas.

2 lentelė. KORELIACIJA TARP ALKOHOLIO VARTOJIMO KIEKIO IR DAŽNIO

Alkoholio vartojimo dažnis		
Alkoholio kiekis	Pearsono koreliacija	Spearmano koreliacija
Alus	,499**	,509**
Sidras	,260**	,289**
Degtinė	,553**	,576**
Alkoholiniai kokteiliai	,311**	,335**

** Koreliacijos reikšmingumo lygmuo $< 0,01$, $p = 0,00$, $n = 1005$.

Apklausos rezultatai rodo, kad alkoholio vartojimo dažnio ir pardavimų ribojimo (pardavinėti ne visą parą) Spearmano koreliacijos koeficientas yra 0,340, $p < 0,01$. Galima teigti, kad dažnėjant alkoholio vartojimui pastebimas liberalesnis požiūris į alkoholio ribojimą.

Pliuralistinis ignoravimas padrąsina bendraamžius grupėje ignoruoti sveiką gyvenseną, manant, kad jie elgiasi kaip dauguma. Siekiant ištirti šį veiksnį, tyrime dalyvavusių moksleivių buvo teirautasi apie įvairių alkoholinių gėrimų suvartojimo kiekį vieno vakarėlio metu. Atsižvelgiant į socialinių normų teorinę priėgą, siekta nustatyti, kokį alkoholio kiekį moksleiviai suvartoja *patys* ir kiek, jų manymu, suvartoja *kiti* vaikinai bei merginos. Moda (Mo), parodanti dažniausiai pasikartojančią reikšmę, atskleidė, kad mokiniai linkę pervertinti *kitų* mokinių suvartojamą alkoholio kiekį, ir šis pervertinimas yra stipriai nutolęs nuo vertinimo apie jų pačių suvartojamą alkoholio kiekį. Visų moksleivių, tiek merginų, tiek vaikinių, suvartojamo alkoholio vieno vakarėlio metu Mo reikšmė buvo lygi 0 (nevartoja), o *kitų*: alus atveju vaikinių – 6 (litrai), merginų – 5 (pusė litro); sidro atveju vaikinių ir merginų – 6 (litrai), degtinės ir šampano atveju tiek merginų, tiek vaikinių Mo reikšmė lygi 3 (stiklinės); alkoholinių kokteilių atveju vaikinių Mo lygi 3, o merginų – 4 (dvi stiklinės). Ypač didelį atotrūkį tarp *savęs* ir *kitų* patvirtina tai, kad iš tyrime dalyvavusių mokinių, pažymėjusių, kad jų bendraamžiai vakarėlių metu alkoholio nevartoja, nesusidarė nė vienas procentas. Fiksuodami savo asmeninę patirtį gana didelis procentas respondentų pasirinko priešingą kategoriją, pabrėždami, kad jie nevartoja alkoholinių gėrimų (3 lentelė). Rezultatai parodė, kad *kiti* vaikinai suvartoja 1 litrą (36 %) ir daugiau kaip 1 litrą (36 %) alaus, o patys vaikinai (30 %) teigė vakarėlių metu alaus nevartojantys. *Kitos* merginos suvartoja 0,5 litro alaus, tačiau *pačios* merginos (76 %) nurodė iš viso alaus negeriančios, o pusę litro alaus išgeriančių buvo tik 8 %, t. y. 22 % mažiau. Degtinės suvartojamo kiekio *kitų* reikšmė skyrėsi nuo *savo* – 10 % vaikinių atveju ir 17 % merginų atveju.

3 lentelė. KAUNO MIESTO BENDROJO LAVINIMO MOKYKLŲ MOKSLEIVIŲ SAVO IR KITŲ VERTINIMO APIE ALKOHOLIO SUVARTOJIMO KIEKĮ PROCENTINIS PASISKIRSTYMAS

		0	50 ml	100 ml	200 ml	400 ml	500 ml	1000 ml	<1000 ml	N	Mo
ALUS		0	1	2	3	4	5	6	7		
Vaikinai	kiti	0	1	1	4	4	18	36	36	1008	6
	aš	30	2	3	4	2	13	19	27	433	0
Merginos	kitos	0	9	12	21	12	30	12	6	1001	5
	aš	76	2	2	5	2	8	4	1	554	0

DEGTINĖ											
Vaikiniai	kiti	0	9	12	26	24	17	7	3	1007	3
	aš	42	7	10	16	11	8	4	3	443	0
Merginos	kitos	0	23	24	26	15	8	3	2	1005	3
	aš	65	10	8	9	5	1	2	1	556	0
SIDRAS											
Vaikiniai	kiti	0	3	4	12	16	22	23	20	999	6
	aš	62	2	5	7	7	9	4	4	443	0
Merginos	kiti	0	2	2	12	19	27	27	12	1004	6
	aš	42	1	5	14	17	13	6	3	556	0

Pastaba: skalė moksleiviams buvo pateikta mililitrais ir labiau suprantama forma: 50 ml (mažas stikluukas), 100 ml (pusė stiklinės), 200 ml (stiklinė), 400 ml (dvi stiklinės), 500 ml (pusė litro), 1000 ml (litras).

Siekiant nustatyti skirtumus tarp nesaikingai vartojančių ir nevartojančių alkoholio, buvo apskaičiuota dažniausiai pasitaikanti atitinkamų kintamųjų reikšmių moda. Išryškėjo tendencija, kad alkoholinių gėrimų nevartojančių asmenų Mo reikšmė yra mažesnė nei daugiau išgeriančiųjų: vaikinių atveju – alaus, degtinės ir sidro, o merginų – degtinės ir šampano (4 lentelė).

4 lentelė. NESAIKINGAI ALKOHOLĮ VARTOJANČIŲ IR JO NEVARTOJANČIŲ MOKSLEIVIŲ NUOMONĖ APIE KITŲ JAUNUOLIŲ VARTOJAMĄ ALKOHOLIO KIEKĮ

Klausimas	Nesaikingai vartojančiųjų alkoholi moda	N	Nevartojančiųjų alkoholio moda	N
Kiek vienas vaikinai išgeria per vakarėlį alaus?	7	346	6	163
Kiek vienas vaikinai išgeria per vakarėlį degtinės?	4	335	3	153
Kiek vienas vaikinai išgeria per vakarėlį sidro?	6	262	5	141
Kiek vienas vaikinai išgeria per vakarėlį alkoholinių kokteilių?	4	228	4	122
Kiek vienas vaikinai išgeria per vakarėlį šampano?	3	216	3	103
Kiek viena mergina išgeria per vakarėlį alaus?	4	231	4	122
Kiek viena mergina išgeria per vakarėlį degtinės?	5	301	3	114
Kiek viena mergina išgeria per vakarėlį sidro?	5	338	5	158
Kiek viena mergina išgeria per vakarėlį alkoholinių kokteilių?	4	293	4	146
Kiek viena mergina išgeria per vakarėlį šampano?	5	286	4	126
Min = 1 (50 ml); Max = 7 (daugiau kaip 1 litras)				

Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad egzistuoja atotrūkis tarp *savo* ir *kitų* bendraamžių alkoholio vartojimo socialinių normų suvokimo. Toks socialinių normų suvokimas akivaizdžiai iliustruoja pliuralistinio ignoravimo fenomeną. Duomenys atskleidžia moksleivių patiriamą psichologinį diskomfortą, kuris susijęs su alkoholio vartojimu grupei spaudžiant ir neblaivių bendraamžių baime. Tyrimu nustatyta, kad 24 % respondentų save kaltino, kad neatsispyrė draugų įtakai vartoti alkoholį, o 76 % tokios patirties neturėjo. Net 39 % mokinių nemaloniai jautėsi, kai juos įkalbinėjo išgerti, o 19 % dėl atsisakymo išgerti buvo išjuokti bendraamžių; 40 % moksleivių, vartojusių alkoholinius gėrimus, bijojo tėvų reakcijos. Net 58 % respondentų teigė, kad jų bendraamžiai bijo girtų jaunuolių, ir 68 % pasisakė, kad jie asmeniškai taip pat bijo grupės girtų bendraamžių. Tarp asmeninio požiūrio ir *kitų* bendraamžių požiūrio į grupę girtų jaunuolių nustatyta teigiama Pearsono koreliacija (0,321) ir vidutinė Spearmano koreliacija (0,568), $p < 0,01$.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad **netikro konsensuso** fenomenas yra būdingas tyrime dalyvavusiems moksleiviams. Porinių dažnių lentelėje (5 lentelė) pateikti duomenys rodo, kad vaikinių, per vakarėlį išgeriančių didesnę kiekį alaus, manymu, ir *kiti* vaikinai vartoja tiek daug alaus kaip jie. Net 84 % vaikinių, faktiškai išgeriančių daugiau kaip litrą alaus, pažymėjo, kad tiek pat alaus išgeria ir *kiti* vaikinai. Tuo tarpu per pastarąjį mėnesį alkoholio nevartoję manė, kad tik 3 % *kitų* vaikinių vakarėlio metu išgeria daugiau kaip litrą alaus. Priklausomybę tarp *savo* ir *kitų* didėjančio vartojamo alkoholio kiekio rodo ir Spearmano koreliacija (5 lentelė).

5 lentelė. VAIKINŲ SAVO IR KITŲ SUVARTOJAMO ALAUS KIEKIO SANTYKIS VIENO VAKARĖLIO METU

Kiek vienas vaikinai išgeria per vakarėlį alaus?				
Kiek tu išgeri per vakarėlį alaus?		500 ml	1000 ml	Daugiau kaip 1000 ml
	500 ml	25 %	39 %	33 %
	1000 ml	6 %	50 %	44 %
	Daugiau kaip 1000 ml	2 %	8 %	84 %
Spearmano koreliacija (0,350**); $p < 0,01$				

Pastaba: į lentelę įtraukti tik faktiškai pusę litro ir daugiau alaus išgeriančių vaikinių duomenys.

Mokslininkai nustatė, kad nesaikingai vartojantys alkoholį asmenys ne tik pervertina *kitų* alkoholio vartojimą, tačiau ir skatina juos vartoti didesnę alkoholio kiekį. Mokinių buvo klausama, ar jiems teko įkalbinėti bendraamžius vartoti alkoholį ir ar juos asmeniškai *kiti* įkalbinėjo išgerti. Atlikus analizę paaiškėjo, kad keturis ir daugiau kartų per mėnesį alkoholinius gėrimus vartoję moksleiviai ir per pastarąjį mėnesį alkoholio nevartoję jaunuoliai susidūrė su *kitų* bendraamžių spaudimu vartoti alkoholinius gėrimus (Mo – 1, taip). *Kiti* įkalbinėjo išgerti net 67 % nevartojančių alkoholio jaunuolių ir 70 % dažnai vartojančiuosius. Netikro konsensuso atveju nesaikingai alkoholį vartojantieji dažniausiai vakarėlio metu įkalbinėja ir *kitus* išgerti. Tyrimo rezultatai patvirtina šią nuostatą, nes 71 % moksleivių, kurie per pastarąjį mėnesį alkoholį vartojo keturis ir daugiau kartų, įkalbinėjo bendraamžius išgerti (Mo – 1, taip), tuo tarpu tik 11 % alkoholio nevartojančių moksleivių įkalbinėjo kitus gerti, ir tai net 7 kartus mažiau (Mo – 2, ne).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dažnai ir daug alkoholio vartojantys moksleiviai nėra pakankamai savikritiški: nors 85 % teigė žiną (Mo – 1, taip), kad prie alkoholio galima priprasti, tačiau tik 38 % mano, kad jiems asmeniškai galėtų išsivystyti priklausomybė (Mo – 2, ne).

Netikro unikalumo pasireiškimą iš dalies patvirtina faktas, kad alkoholio nevartojantys mokiniai, kurių tiriamųjų grupėje buvo daugiau nei ketvirtis (1 lentelė), neidentifikavo nei vieno procento panašiai besielgiančių *kitų* (3 lentelė). Kita vertus, per pastarąjį mėnesį alkoholio nevartoję moksleiviai (88 %) puikiai vertina jaunuolius, kurie visiškai negeria alkoholio. Tuo tarpu tik 50 % alkoholi vartojusiųjų keturis ir daugiau kartų nevartojančiuosius įvertino puikiai (blogai – 21 %). Šie skaičiai rodo, kad, nepaisant atotrūkio tarp *savo* ir *kitų* socialinių normų, dauguma jaunuolių teigiamai vertina moksleivius, nevartojančius alkoholinių gėrimų ir sugebančius atsispirti bendraamžių spaudimui. Tai liudija, kad alkoholio vartojimo prevencija, paremta socialinių normų strategija, greičiausiai sulauktų jaunimo pritarimo. Šią prielaidą sustiprina Werch išvada, jog dauguma jaunimo iš esmės remia alkoholio vartojimo prevencines ir švietimo programas (Werch 2000).

IŠVADOS

1. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad dažnėjant alkoholio vartojimui, didėja išgeriamo alkoholio kiekis bei tikimybė nenuieiti į mokyklą. Dažniau ir didesnę kiekį alkoholio vartojantys mokiniai liberaliau žiūri į alkoholio vartojimo ribojimą. Vertinant Kauno bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių požiūrį į kitų bendraamžių ir savo paties alkoholio vartojimą pagal socialinių normų prieigą, yra patvirtinti atotrūkio tarp *savo* ir *kitų* suvokiamų socialinių normų tipai: pliuralistinis ignoravimas ir netikras konsensusas. Norint atskirai pagrįsti netikrą unikalumą, vien šio tyrimo duomenų nepakanka.

2. Pliuralistinio ignoravimo fenomeną argumentuoja atotrūkis pervertinant *savo* ir *kitų* vartojamo alkoholio kiekį, t. y. kai daugumą sudarantys respondentai nurodo, kad jie alkoholio vartoja kur kas mažiau nei kiti bendraamžiai. Taigi daugumos pervertintos socialinės normos *kitų* atžvilgiu turi įtakos pasirenkant žalingą gyvenimo būdą. Šį sprendimą sustiprina netikro konsensuso fenomenas, kurio raišką patvirtino tyrimo rezultatai: nesaikingai alkoholi vartojantis jaunimas klaidingai mano, kad *kiti* (dauguma) taip pat nesaikingai jį vartoja.

3. Įsakomosios socialinės normos, paremtos atotrūkiu tarp *savo* ir *kitų* socialinių normų suvokimo, turi įtakos plisti nesaikingo alkoholio vartojimo kultūrai. Remiantis socialinių normų intervencinių strategijų taikymo pavyzdžiais, galima sėkmingai išryškinti jaunuolių panašumus tarp *savęs* ir *kitų* keičiant žalingo alkoholio vartojimo įpročius.

4. Tiek nesaikingai, tiek saikingai vartojančių alkoholi mokinių požiūris į alkoholio nevartojančius bendraamžius yra pozityvus. Tyrimas atskleidė, kad mokinių elgesiui turi įtakos atotrūkis tarp *savo* ir *kitų* socialinių normų suvokimo, ir tai integruoja stiprų įsakomąjį normatyvinį mechanizmą. Atsižvelgiant į tai, rekomenduojama Lietuvoje taikyti alkoholio vartojimo prevenciją panaudojant socialinių normų koregavimo strategiją, pagal kurią, pasikeitus jaunuolio normatyviniam požiūriui ir įsitikinimams, pakis ir jo elgesys.

Literatūra

1. Anderson, P.; Baumberg, B. 2006. *Alcohol in Europe*. London: Institute of Alcohol Studies.
2. Berkowitz, A. D. 2005. "The social norms approach: theory, research and annotated bibliography", in *Changing the Culture of College Drinking: A Socially Situated Prevention Campaign*, eds. L. C. Lederman, L. P. Stewart. Cresskill, NJ: Hampton Press.
3. Bewick, B. M.; Trusler, K.; Mulhern, B.; Barkham, M.; Hill, A. J. 2008. "The feasibility and effectiveness of a web-based personalised feedback and social norms alcohol intervention in UK university students: a randomised control trial", *Addictive Behaviors* 33: 1192–1198.
4. Borsari, B.; Carey, K. B. 2003. "Descriptive and injunctive norms in college drinking: a meta-analytic integration", *Journal of Studies on Alcohol* 64: 331–341.
5. Borsari, B.; Carey, K. B. 2001. "Peer influences on college drinking: a review of the research", *Journal of Substance Abuse* 13: 391–424.
6. Davidavičienė, A. G. 2004. *Paauglių narkotikų vartojimas Lietuvoje ir Europoje: tyrimų medžiaga*. Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo projektas Europos mokyklose (ESPAD). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija.
7. Fabiano, P. 2003. "Applying the social norms model to universal and indicated alcohol interventions at Western Washington University. Chapter 5", in *The Social Norms Approach to Preventing School and College Age Substance Abuse: A Handbook for Educators, Counselors, Clinicians*, ed. H. W. Perkins. San Francisco: Jossey-Bass.
8. Foss, R.; Diekman, Sh.; Goodwin, A.; Bartley, Ch. 2003. *Enhancing a Norms Program to Reduce High – Risk Drinking Among First Year Students*. Prieiga per internetą: http://www.hsrrc.unc.edu/safety_info/alcohol/UNCSocialNormProject.pdf (žiūrėta: 2008 12 11).
9. Kypri, K.; Langley, J. D. 2003. "Perceived social norms and their relation to university student drinking", *Journal of Studies on Alcohol* 64: 829–834.
10. Lenčiauskienė, I.; Zaborskis, A. 2007. „Rizikinga paauglių elgsena ir jos sąsajos su mokyklos aplinkos veiksniais“, *Visuomenės sveikata* 3(38): 24–29.
11. Lewis, M. A.; Neighbors, C. 2006. "Social norms approaches using descriptive drinking norms education: a review of the research on personalized normative feedback", *Journal of American College Health* 54: 213–218.
12. McAlaney, J.; McMahon, J. 2007. "Normative beliefs, misperceptions and heavy episodic drinking in a British student sample", *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 68: 385–392.
13. Neighbors, C.; Lee, C. M.; Lewis, M. A.; Fossos, N.; Larimer, M. E. 2007. "Are social norms the best predictor of outcomes among heavy drinking college students?", *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 68: 556–565.
14. Perkins, H. W.; Berkowitz, A. D. 1986. "Perceiving the community norms of alcohol use among students: Some research implication for campus alcohol education programming", *International Journal of the Addictions* 21(9): 44–50.
15. Perkins, H. W. (ed.). 2003. *The Social Norms Approach to Preventing School and College Age Substance Abuse: A Handbook for Educators, Counselors, Clinicians*. San Francisco: Jossey-Bass.
16. Perkins, H. W. 2007. "Misperceptions of peer drinking norms in Canada: Another look at the "reign of error" and its consequences among college students", *Addictive Behaviors* 32: 2645–2656.
17. Rimal, N. R.; Real, K. 2005. "How behaviors are influenced by perceived norms: a test of the theory of normative social behavior", *Communication Research*. 32: 389–414.
18. Tamošiūnas, T. 2008. *ESPAD 2007 tyrimo rezultatų pristatymas*. Prieiga per internetą: www.lssic.lt/alevel/pictures/Dokumentai/ESPAD.ppt (žiūrėta 2009 01 10).
19. Werch, C. E.; Pappas, D. M.; Carlson, J. M.; DiClemente, C. C.; Chally, P. S.; Sinder, J. A. 2000. "Results of a social norm intervention to prevent binge drinking among first-year residential college students", *Journal of American College Health* 49: 85–92.
20. Zaborskis, A.; Žemaitienė, N.; Šumskas, L.; Grabauskas, V.; Veryga, A.; Petkevičius, R. 2008. „Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo kaita 1994–2006 m. ir nauji iššūkiai“, *Medicina* 44(8): 623–632.

ILONA TAMUTIENĖ, ERNESTA VIŠOCKYTĖ

(Mis)perception of social norms of alcohol consumption among pupils of Kaunas secondary schools

Summary

The purpose of the work was to reveal the influence of social norms on alcohol consumption habits of youth. The article represents the theoretical mechanism of influence of social norms, which was the basis for analyzing data of a survey performed in 2008 among pupils of the Kaunas City secondary schools. The results of the survey confirm the main statements of the approach of social norms to the misperception of social norms. The misperception appears when teenagers using alcohol frequently and in large amounts suppose being representatives of their age group when it comes to alcohol consumption. Another possibility to misperceive the reality is to see friends from the same group consuming more alcohol than the pupil in question. In both cases of misperception, the mechanisms of social norms among pupils determine the normative social behaviour stimulating alcohol consumption and fogging the way to the healthy lifestyle. The article ends with recommendations for preventing alcohol consumption in Lithuania, which are based on social norms correction strategy.

Key words: alcohol, social norms, pluralistic ignorance, false consensus, false uniqueness